

ZRINYI MIKLÓS ÉS A SZIGETI VESZEDELEM A HORVÁT KÖLTÉSZETBEN.

(Első közlemény.)

A kép, a melyet tudományos irodalmunk Sziget ostromáról, hős védőjéről, a dédapa dicső halálát megéneklő dédunoka eposzáról nyújt, még nem teljes; hiányzik többek között annak kimutatása is, hogyan alakult az esemény képe, illetőleg emléke a szomszédos népek lelkében. Felmerül a kérdés, hogy ezek is oly szemmel és oly érzéssel tekintettek-e ezen ostromra és hősére, mint a magyarság, avagy más fogalmat is alkottak-e maguknak Zrinyiről, mint a mi nemzetünk?

Ezen szomszédos népek közül elsősorban figyelemre méltó a horvátság. Közélről érdekelte az esemény, hiszen a védelemben elvérzett csapat nagyrészt ezen nép fiaiból került ki; azután a legtöbb *Zrinyiászt* ezen nép költészete mutatja fel; végül pedig a Zrinyiről alkotott fogalom egy népnél sem változott annyira, mint a horvátnál.

Míg a magyar népköltészet nem tartott fenn oly éneket vagy mondát, mely Sziget ostromáról szól, s annak megítélésére, hogy mily mértékben ragadta meg nemzetünk lelkét ezen vár ostroma és eleste, adataink nincsenek, addig régebben és újabban feljegyzett horvát népköltési alkotások gazdagon tanúskodnak arról, hogy az esemény kezdettől fogva napjainkig élénken foglalkoztatja a horvát nép lelkét; míg a magyar irodalom csak egy *Zrinyiászt* mutat fel — Kónyi őrmester »hadi román«-ját vagy Csergics Simon átdolgozását¹ nem tekinthetjük új *Zrinyiásznak* — s ez csak száz évvel az esemény után keletkezik s másfél századig méltatásra alig talál, addig a horvát irodalomban korán akad az eseménynek oly feldolgozója, ki hatással van a magyar epikusra; ennek művét öcscse, Zrinyi Péter átdolgozza horvátra; a horvát átdolgozást sűrűn olvassák s hatása alatt újabb *Zrinyiások* keletkeznek, egy hosszú lánczosor, a melynek utolsó szeme csak napjainkban tűnik fel; míg eposzunk és költőink, kik az eseményt és hőseit említik, úgyszólván csakis azt látják benne, a mit a történetíró: a világhódító törekvést és ennek első súlyos akadályát

¹ Rexa Dezső: Zrinyi egy ismeretlen átdolgozása. IK. XXII. 385. 1.

egyfelől, a kereszténységért, királyért és hazáért való nemes önfeláldozást, egy magyar Leonidas dicső halálát másfelől, ki nem véve a hőst a XVI. század második felének milieujéből: addig a horvátság először magyar hőst dicsőít Zrinyiben, ki magyar vitézekkel tartóztatja fel a Bécs felé törekvő pogány hadat; majd horvát hőssé teszi a dicső védőt, a ki körül horvát vitézek csoportosulnak, s lelküket a antireformatio eszméi hevítik; idővel, az illyrismus korában, a horvát költészet Zrinyije illyrré lesz, ki a délszláv népek egyesülésében rejlő erőt hirdeti és egy önálló, Magyarországtól független »Illyriá«-ról sző ábrándokat s csak azért siet illyr csapatjával a magyarországi Sziget védelmére, hogy távol tartsa a törököt Horvátországtól; napjainkban pedig, mikor már a horvát költőtől is elvárják olvasói, hogy mégis valamennyire tisztelje a történetet, Zrinyi csillaga elhomályosul: elfordulnak tőle, az annyira ostromlott »horvát-magyar szövetség« lelkés hívétől, mert szerintük téves úton kereste hazája s nemzete boldogulását, faja érdekeinek csak ártott és öntudatlanul a horvát ügy árulójává lett.¹

I. Zrinyi Miklós és a szigeti ostrom a horvát népköltészetben.

Zrinyi Miklós gróf az *Ádriai-tenger syrenája* cz. eposzának előszavában említi: »Zrinyi Miklós kezének tulajdonítottam Szulimán halálát: horvát és olasz krónikábul tanultam; a törökök maguk is így beszélték és vallják.«

Mit értett itt a költő a *horvát krónikán*? Ha a *krónikán* pusztán prózában írt történeti elbeszélést kellene értenünk, akkor csupán egy ily horvát elbeszélés jöhetne tekintetbe, t. i. az, mely alapul szolgált Budina krónikájának.² Budina ugyanis állítólag egy megmenekült szigeti vitéz elbeszélése alapján horvátul írta le az eseményt és csak később fordította le az elbeszélést latin nyelvre. Erre azonban aligha gondolt a költő: ez a horvát elbeszélés ugyanis nyomtatásban nem jelent meg, a kézirat pedig

¹ Ha végig akarunk tekinteni a horvát *Zrinyiasz*okon és azon kisebb alkotásokon, melyek a szigeti eseménnyel és hőisével foglalkoznak, nem kell töretlen úton járnunk; a horvát tudományos irodalomban egybeállította ezen alkotásokat Šrepol Milivoj »Sigetski junak u povjesti hrvačkog pjesništva« (A szigeti hős a horvát költészet történetében) című művében (Rad jugoslavenske akademije 148. k. 1902. 81—173. l.). Az itt felkarolt anyagot gondosan átvizsgálva, meggyőződtem arról, hogy némi kiegészítést követel, továbbá arról, hogy az író figyelmét nem kötötte le sok oly jelenség, mely a magyar olvasót közelebről érdekelheti; ezért igyekeztem épen ezt kiemelni s főleg azt bemutatni, hogyan fogta fel a horvát költészet Zrinyit. — Šrepol Milivoj ezen értekezését ismertette Margalits Ede dr. (Karnarutić éneke és a magyar Zrinyiasz, Századok, XXXVII. 1903. 537—544. l.)

² Schwandtner L. *Scriptores rerum hungaricarum, Tyrnaviae, MDCCLXV.* III. 118. s. köv. lk.

aligha jutott el hozzá, hanem a latinra való fordítás után bizonyára elkallódott; tartalmát Zrinyi csakis Budina fordítása útján ismerhette; ez esetben pedig nem hivatkozhatnék reá, hiszen ebben nincsen említés arról, hogy Szulimánt Zrinyi ölte meg. — Valószínűbb, hogy Zrinyi a *krónika* szón itt históriás éneket értett, mint a hogy XVI. és XVII. századbéli költők történeti énekeiket sűrűn nevezik krónikáknak, és Tinódi Sebestyén is *Chronica* címen adta ki históriás énekeit. Hogy pedig Sziget ostromáról és védőjéről korán keletkeztek és terjedtek horvát históriás énekek, és hogy ilyenek még a költő korában is hallhatók voltak, arra vall Gundulić Iván (1588—1638.) raguzai költőnek utalása ily énekekre.¹ Sajnos azonban, hogy oly ének, a minőt Gundulić nyilatkozata sejtet, korabeli feljegyzésben nem maradt reánk, s azokban a vitézi énekekben, melyeket későbbi feljegyzésekből ismerünk, azt a motívumot, melyre epikusunk hivatkozik, már nem találjuk.

Ezen énekeket egybeállítva, láthatjuk, hogy mennél későbbi feljegyzésben maradt reánk az alkotás, annál gazdagabb a költött eleme, annál merészebb benne az eltérés a történeti valóságtól.

A Hörmann Koszta közölte ének,² melyet a gyűjtő Prozorban mohamedán vallású délszláv énekestől hallott, néhány történeti alapmotívumhoz gazdagon fűz a képzeletből vett romantikus elemeket és az eseményt — a mohamedán délszláv vitézi énekek megszokott módjára — a regényes eposz terjengősségével beszéli el: Szulejman szultán 12 évi készülődés után egybehívja 1 millió 500 ezer főnyi seregét, hogy ezt 500 ágyúval Sziget alá vezesse. Odaérve, felküldi szolgáját, Idrizt, a várba a bánhoz, a ki köré 7 generális, 20 kapitány és 30 tiszt csoportosult vitézeivel. Az Idrizzel küldött levélben felszólítja a szultán a bánt, hogy azon esetre, ha a vár birtokában nyugodtan meg akar maradni, adja előbb át neki, máskülönben elveszíti teljesen. A bán megmutatja a levelet főembereinek és Daković tanácsára visszautasítja az ajánlatot. A szultán csodálkozik a »magyar bán« oktalan válaszában és haragjában ostromot rendel el. Mikor látja, hogy 12 ezer embere a sikertelen küzdelemben elesett, bánkódik; a várbeliek azonban folyton új gondot okoznak neki: Čuprilić észreveszi, hogy megmérgezték a forrásokat; a bán pedig egyre leveleket küld a táborba és felszólítja a vitézeket, hogy öljék meg Szulejmánt. A szultán gyanúja főleg a magyar születésű pecsétőrre irányul, kit a többi meggyanusítottakkal együtt kivégeztet. Čuprilić ajánlatára éhséggel akarja megtörni az ellentállást. A sikertelen ostrom 12-ik évében felszólítja a bán a szultánt, hogy maga vagy helyettese szálljon ki vele párviadalra: ha a szultán győz, legyen jutalma Szigetvár, ha azonban a bán a győztes, kapja jutalmul

¹ »Osman« IV. r. 165. s köv. sk.

² »Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini.« I. Sarajevo 1888. 9. é.

Stambult. Ármány, asszonyi cselszövés, vetélkedő vezérek viszálva folytán meghíúsul a szép terv; végül összeütközik a keresztény és a török sereg, a bán elveszti a csatát és Maltesa városába menekül.

Kevés a történeti elem a Petranović-féle énekben,¹ mely szerint »Zrinović« elhagyja az ostromlott várat és menekül; a török üldözi, Jajczánál elfogja és megöli. Ahhoz, hogy a nép ily fogalmat alkotott volna magának Zrinyiről, s hogy ily ének alapmotívumai visszanyúlnának néhány száz éves múltba, jogosult kétség fér; hiszen ezen hősi ének azoknak sorába tartozik, melyeket Petranović Divljanić Illéstől hallott, kiről maga a gyűjtő mondja,² hogy »olvas és ír«, sok könyvet ismer s bármely olvasott vagy elbeszélés útján megismert eseményt rögtön ügyes versekbe foglal. A mit ezen ének elmond, azt kritikailag nem fogadhatjuk el néphagyománynak.

Bogišić a XVII. században és a XVIII. század első felében Raguzában feljegyzett vitézi énekek sorában kettőt közöl, melyek a szigeti eseményről szólnak; ezek közül az egyik³ töredék, Matthei György (1675—1728) feljegyzésében maradt reánk s a »bugaršticák«-nak (a hogy a régi hosszúsoros vitézi énekeket nevezik) hangját ügyesen utánzó műéneknek látszik; a töredék 24 sorából csak azt halljuk, hogy a szultán hadat gyűjt, a melyet Magyarországba akar vezetni Sziget alá, hogy a várat elfoglalja a némettől.

A mily csekély értékűek a szigeti ostromról szóló ezen énekek, oly becses a Bogišić közölte másik ének.⁴ Egyszerű compositiója, az időrend szigorú megtartása, az esemény külső mozzanatainak hű elbeszélése s a száraz előadás, melyet csak a befejezésben, az utolsó kirohanás rajzában vált fel némi lendületesség, arra vallanak, hogy az énekeknek reánk maradt formája régi, s keletkezése nagyon közel eshetik a történeti esemény idejéhez. Megtudjuk belőle, hogy a szultán Zrinyi Miklós ellene indul: egybeszólítja Konstantinápolyba hadait, osztályozza seregét, kijelöli a vezéreket és indul kétszáz-ezer vitézével Sziget alá; odaérkezve, követeket küld a várba, hogy szólítsák fel Zrinyit a vár átadására; jutalmul oly sorsot ígér neki, minőt »Erdély kis bánjának« juttatott osztályrészül (t. i. hogy Horvátország fejedelmévé teszi, mint a hogy János

¹ Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине; српске пјесме старијег времена III. у Биограду 1870. 51. é.

² U. ott bevezetés XIII, 1.

³ Народне пјесме из старијих највише приморских записа, Биоград 1878. 37. é.

⁴ U. ott 36. é. Első közlője, Kukuljević Iván (Niz bisera jugoslavjanskoga, Zagreb 1863.) horvát patriotismusból sokat változtatott a költeményen. Margalits Ede dr. (id. értekezés, Századok XXVII. 537. l.) és Hajnal Márton, mikor a szigeti eseményeknek a magyar Zrinyiászt megelőző feldolgozásairól szólnak (»Karnarutić és a Zrinyiászt«, EPhK. XXIX. 1905.), ezen hamisított közlésre támaszkodnak. Az ének régi kéziratát a zágrábi Délszláv Akadémiában őrzik.

Zsigmondot Erdély fejedelmévé tette); Zrinyi azonban visszautasítja az ajánlatot s kijelenti, hogy a magyar királynak adott szavát meg nem szegi s nem dönti veszélybe két fiát, a kiket hűsége zálogául hagyott a király udvarában. Ezen üzenetre megindítja a szultán az ostromot: a várat övező mocsarat telehányatja homokkal, kövekkel, gyapjúval, gerendákkal; azután rontja a vár falait és tűzzel pusztíttatja a vitézek hajlékait. Mikor Zrinyi már látja, hogy a vár tarthatatlan, maga köré gyűjti megmaradt vitézeit és felszólítja őket az utolsó kirohanásra, a dicső halálra:

Alig hogy a magyar hősök jó Szigetből kirohantak,
Magyar bán vitézi,
A török had órjás árja vad özönnel ömlött rájuk.
Tízszer annyi ott a török, egy magyarra tíz török ront,
Verje meg az Isten!
Egyenlőtlen ez a tusa: sólymok vívnek galambokkal:
Hull pogánya, hull magyarja a sok török szablya alatt,
Jó magyar vitézek!
Török hadnak sűrű során magyar hősök általtörnek,
Török hadnak újabb árja ömlik rájuk vad özönnel,
Jó magyar vitézek!
Húszszor annyi már a török, egy magyarra húsz török ront;
Egyenlőtlen ez a tusa: sólymok vívnek galambokkal,
Hősi magyar sólymok!
Hősi harcot vívnek mostan törökkel a magyar urak,
Legvitézebb köztük mégis maga bánjuk, Zrinyi Miklós,
Maga dicső bánjuk:
Jó kardjától hull pogánya, sokat leüt gyors lováról,
Sok menekül gyors lovával — lova viszi a Dunába,
Verje meg az Isten!
De csillagja lehanyatlík Zrinyi Miklós dicső bálnak:
Puskagolyó eltalálja s befuródik hős karjába
Zrinyi Miklós bálnak,
Hadakozó hősi karja hull a véres föld porába. (73—96. sor.)

Ily históriás népi éneket érthetett Zrinyi Miklós a költő a »horvát krónikán«, sőt nem tarthatjuk lehetetlennek, hogy ezen éneknek egy gazdagabb változatát ismerte. Feltűnő ugyanis, hogy énekünk bevezetésében Szulimán szultán előtérbe lép, intézkedik, ezután az elbeszélés az első ostromról csakhamar az utolsó kirohanásra ugrik, s ebben Szulimánról említés sem történik. A feljegyző litteratus, a történetet jól ismerő férfiú lehetett, ki talán nem barátkozott meg a hallott éneknek azon, a történeti valósággal egybe nem hangzó motivumával, hogy Zrinyi Miklós megöli a szultánt is, a mint Zrinyi Péter — épen a történeti igazságra való tekintetből — sem vette át bátyja művének átdolgozásakor Szulimán halálának a magyar eposzban talált alakítását; és talán ennek tulajdonítható az, hogy az ének feljegyzésében Szulimán minden szerepének egyszerre — szerves befejezés nélkül — vége szakad. Az ének befejezésének hű fordítása szolgáljon annak illusztrálására, mely szellem uralkodott a Zrinyiről keletkezett régi horvát népi énekekben, hogyan fogta fel a szigeti hőst a horvát nép az esemény

idejében. Zrinyit állandóan és következetesen *magyar bánnak*, vitézeit pedig *magyaroknak* nevezi,¹ vagyis a magyarsághoz való tartozás büszkesége, a magyar dicsőség cultusa hatja át, mint sok más alkotást, melyek a török ellen vívott küzdelemről szólnak — főleg a Hunyadi János rigómezei csatájáról keletkezett cycclus reánk maradt tagjait.²

Ezen és más régi horvát népének magyarázatánál horvát munkákban³ sűrűn találkozunk azzal a kísérlettel, hogy az »Ugrin«, »Ugričić«, »ugarski« szónak a »mađar« szótól eltérő jelentést tulajdonítsanak, azt hangoztatva, hogy ama szók »a magyar szent koronához tartozó«, ezen szó pedig a »a magyar nyelvű«, a »magyar fajhoz tartozó« fogalmaknak felelnek meg. Ily magyarázat anachronisticus, hiszen ez a distinctio csak az illyrismus korában válik szokásossá.⁴ Ily magyarázatot kár erőltetni, hiszen a korviszonyokat ismerve, egészen természetesnek fogjuk találni, hogy a török ellen viselt küzdelmek fénykorában, mikor horvát nemzeti öntudat még nem ébred és antagonismus a magyarsággal szemben nem jelentkezik, mikor a horvátországi nemesség még teljesen egynek érzi magát a magyarországgal, mikor Horvátország ügyeit magyar urak intézik, s mikor más, egykoron önálló délszláv törzsek is a magyarság karjába vetik magukat — horvát népköltészet vitézi énekeiben a magyar dicsőség cultusa jelentkezzék. A ki ama mohammedán vallású boszniai délszlávok között jár, kik a Lika-Krbavából Boszniába vándorolt horvátok ivadékai, tapasztalhatja, hogy ezek még most is nemcsak a magyarokat, hanem — ha csak nem a nyelvről van szó — a horvátokat is »ungjurok«-nak nevezik s Horvátországot is beleértik az »Ungjurija« fogalmába,⁵ sőt egy legújabbban feljegyzett horvát vitézi ének⁶ még a szerb Obilić Milošt is, a ki Lázár rigómezei csatájában megöli I. Murat szultánt, magyar hősnak mondja, általánosítva s a török ellen küzdő minden vitézre alkalmazva ezt a jelzőt. Ez az általánosítás különben a töröknél is szokásos volt. A Hörmann-féle idézett ének pedig nem is »ban ugarski«-nak hanem, »ban mađarski«-nak nevezi Sziget védőjét.

¹ A főhős keresztnévét nem horvát alakjában (Nikola) említi, hanem magyar alakjában (cízime pl. *Ban Miklós u Sigetu gradu*), a mint Zrinyi Miklós maga is még horvát szövegezésű leveleiben is nevé következetesen »Miklows Zrinzkj«-nek írta. (L. Mesić M. »Život Nikole Zrijnskoga, sigetskoga junaka« 1866. előszó.) A régi feljegyzés ily kitételeit: »Ti moj Ugrinine!« a hogy Szulimán Zrinyit szólítja (29. és 32. sor), »kralju ugarskomu« (50. sor), »Ugričiće« (63., 64., 68., 71., 73., 76., 81., 84. sor), »Ugri banovi« (74., 80., 83., 86. sor), »on ugarski bane« (62. sor) Kukuljević az első kiadásban következetesen — merő horvát patriotismusból — másokkal helyettesítette.

² L. Ehtographia XXIII. (1912. évf.) 6 és köv. ll.

³ Így pl. Šrepl Milivoj id. értekezésében is.

⁴ L. Mažuranić Iván: »Hrvati Magjarom,« illetőleg ennek fordítását: »A horvátok a magyaroknak.« Zágráb, 1848. 17—19. l.

⁵ Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska. I. 3. előszó.

⁶ U. ott I. 1. 58. sz. é.

Ugy látszik, ezen éneken alapul Kačić Miošić András (1702—1760) verses feldolgozása is.¹ Kačić ugyanis a nép körében hallott azon történeti énekeket, melyek történeti valót képzeletből vett motívumokkal ékesítenek vagy történeti hősről költött eseményt mondanak el, ki akarta szorítani a nép emlékéből és ezen célból a történeti eseményeket a valósághoz híven a nép vitézi énekeinek hangján énekelte meg. Így átdolgozta és krónikákból ismert adatokkal bővítette a Sziget ostromáról szóló éneket is, mely akkor még a nép énekeinek ajkán élt. Hogy valóban ezt az éneket, illetőleg ennek közeli változatát hallhatta, arra főleg két körülmény vall: a) a vitézi énekben megkapóan jelentkező mozzanat, hogy egy szigeti hős megküzd tíz, illetőleg húsz törökkel, Kačić feldolgozásában is jelentkezik:

Mindenikük tíz törökkel vívott,
Zrinyi maga szembeszállott húszszal.

b) feldolgozása érezteti a vitézi ének szellemét, a magyar dicsőség cultusát: horvát bánnak nevezi ugyan Zrinyit, hiszen történeti ismerete készíti erre, de vitézeit következetesen magyaroknak mondja:

Tudnotok kell, hogy magyarok vagytok . . .
Vágják őket a magyar vitézek . . .
De a magyar töröknek nem hódol . . .
Maradt néki még hatszáz vitéze,
Magyar dalja, igaz hősök disze . . .

holott az ő koráig ezen tárgyat már több műköltő dolgozta fel, és ezen *Zrinyiászok*ban már megváltozott Zrinyi Miklósnak és a szigeti hősöknek képe.

II. Az antireformáció a horvát Zrinyiászokban.

Az a szellem, mely a szigeti ostromról szóló horvát népköltészeti alkotásokat áthatja: a horvátságának büszkesége arra, hogy a magyarsághoz tartozik, a magyar dicsőség lelkes cultusa, Sziget eleste idején már hanyatlóban van; a népköltési alkotásokban még jelentkezik, mert a régi népi vitézi énekekben ez volt a megszokott szellem s ezen szellemben, ezen megszokott hangon beszéltek a nép énekesei még Sziget ostromáról is, noha a magyar dicsőség napja már Mohácsnál leáldozott, s az egykoron annyit emlegetett Budában már nem a »budimski kralj« és a »zemlje gospodar« (»ország ura«) — a hogy a délszláv népköltészet Mátyást szereti nevezni — hanem a török az úr, s a magyarságot a politikai és vallási meghasonlás a végveszélybe sodorta.

A török, mintha csak a »divide et impera« elvét követte volna, a nagyalföldi török hódoltság és az ő protectoratusa alatt álló külön erdélyi fejedelemség megalkotása után a Habsburgok országához tartozó Horvátország elszakításával és ugyancsak török

¹ Razgovor ugodni naroda slovinskoga; zágrábi Hartmann-féle kiadás (188—191. l.)

protectoratus alatt való elkülönítésével is akarta gyengíteni az uralkodó család hatalmát; a horvátság pedig, a mely országunk nyugati harmadához s a Habsburgok alá tartozott, csakhamar érezte, hogy rajta már nem a magyar az úr, hanem a német; jellemző, hogy a Bogišić közölte töredék, mely műköltő alkotásának, a népköltészet elbeszélő módját utánzó műnek látszik, már nem emleget magyar dicsőséget, hanem azt hangoztatja, hogy a szultán a némettől akarja elvenni Sziget várát. Az a vitézség, azok az erények, melyeket nemzetünk az elnyomatásban, a szenvedésekben tanusított, kelthetnek ugyan tiszteletet más népek vagy nemzetek körében, de az a magnetikus erő, melylyel diadalmas nemzet hatalmas királya és győztes hadvezérei kisebb nemzetiségeket és ortalmat váró nemzeteket magukhoz vonzanak, már nincs meg az életért-halálért küzdőnek hősiességében.

A magyarságnak a horvátságra gyakorolt egykori magnetikus erejét gyöngítette a vallási szakadás is. Mikor nálunk a reformáció már hódító útját járja, a XVI. század második negyedében, Horvátországban még nem mutatkoznak nyomai; de a század második felében már ott is akadnak hívei, még pedig többnyire csak oly férfiak körében, kik Magyarországgal, a déli örökös tartományok lakosságával sűrűbb érintkezésben állottak vagy Németországban jártak. Ezeket Ungnad János, a királyi hadak hős kapitánya, veszi pártfogásába, majd rendkívül élénk tevékenységet fejt ki, hogy a hitújítást horvát nyelvű könyvek útján terjeszsze: Urachban és Tübingenben latin, glagolit és cyrill betűkkel nyomtatott horvát munkákat bocsát ki, melyeknek példányszáma 25 ezerre tehető; gondoskodik arról, hogy szlovén prédikátorok horvát nyelven hirdessék a népnek az új tant, és keres férfiakat, kik az egész *Szentírást* horvát nyelvre fordítsák. 1564-ben bekövetkezett halálával kis szünet áll be ezen mozgalomban, mely akkor élénkül újra, mikor Erdődy Péter bánban, majd Zrinyi Györgyben, a szigeti hős fiában, a Muraköz urában, talál hatalmas pártfogókat. Ez utóbbi 1570-ben Nedelyistyén horvát könyvsajtót alapít, a melyet később áttesz Varasdra. Erdődy Péter és Zrinyi György példáját követi néhány előkelő horvát család, mint pl. a Jankovićok, a Patačicok, Stančicok, Matkovićok stb.,¹ de mások ismét s főleg a tenger mellék előkelői, kik sokkal erősebben állanak az olasz kultúra hatása alatt, mintsem hogy ezen mozgalom hívei lehessenek, annál szívósabb ellentállást tanúsítanak és annál tántoríthatatlanabban ragaszkodnak a katholicizmushoz. A horvát népet pedig — noha a protestáns urak jobbágyai parancs következtében az új hit táborába tartoztak — korántsem tudta az új tan oly erővel megragadni, mint pl. a németiségnek vagy a magyarságnak nagy részét. Ennek oka részben a nép faji jellegében keresendő, hiszen a délszlávság kevésbé hajlik a józan rationalismusra, mint a magyarság, más-

¹ Smičiklas T. »Povjest Hrvata« II. 108. s. köv. II. — Šurmin D. »Povjest književnosti« 126. s. köv. lk.

részt meg azon körülményben, hogy azon tényező, mely a németségnél és magyarságnál a reformáció gyors terjedésének egyik fontos oka, t. i. az, hogy a nemzeti nyelv lett az istentisztelet nyelve, a horvátságnál nem szerepel, hiszen ott a nép még nagyon sok vidéken nemzeti nyelven mondott misét hallhatott a »glagolás« pap ajkáról.

Ily körülmények között, mikor már a Zrinyiek és Erdődyek is visszatérnek a katolikus vallásra, az antireformáció könnyebben diadalmaskodhatik Horvátországban, mint Magyarországon, s ott teljes a diadala. És most kifejlődik Horvátországban a törekvés, melynek a katholicizmushoz szívósan ragaszkodó vagy az egyház kebelébe visszatért magyar főurak lesznek leghevesebb szószólói: t. i. az a törekvés, hogy a horvát bán kormányzata alá tartozó területet a reformációtól teljesen mentessé tegyék. Ezen törekvésből kifolyólag kezdik a »regnum Croatiae«-t mint külön országot emlegetni, mely inkább elszakad az anyaországtól, mintsem hogy ezen szűkebb hazában is a vallás szabad gyakorlatának jogot biztosítsanak; most a horvátság már büszke kezd lenni horvát voltára, mert tisztán katolikus, szemben az új tanhoz szító és vallászabadságért küzdő magyarsággal. Horvátország különállásának első heves harczosa a türelmetlensége miatt meg nem választott nádorjelölt: Erdődy Tamás bán (1584—1615.), a ki hangoztatta, hogy »Regnum regno non praescribit leges«, és fenyegetőzött, hogy kardélre hányja vagy a Száva, Dráva és Kupa vizébe fojtja az eretnekeket, kik Horvátország területére lépnek; sőt hirdette, hogy inkább elszakítja Horvátországot Magyarországtól, mintsem hogy az eretnekek ott is szabadon gyakorolhassák tévelygéseiket.¹

A diadalmas antireformáció máglyára vitte a nedelyistyei s a varasdi sajtóból kikerült hitújítási munkákat és az urachi, illetőleg tübingai sajtó termékeiből behozott példányokat úgy, hogy Bučar Ferencz, a reformáció és antireformáció könyvészetének szorgos ismertetője, már csak külföldi könyvtárakban talált az említett külföldi sajtókból kikerült horvát hitújítási műveket, a nedelyistyei, illetőleg varasdiból kikerülteket pedig egyáltalában nem ismerhetett.²

Ily körülmények közt büszke lesz a horvát épen horvát és katolikus voltára s nem fogja keresni dicsőségét abban, hogy egy politikailag szétszakított, elgyengített és vallásban sem egységes nemzethez, a magyarsághoz tartozik. Horvát büszkeség, ragaszkodás a katholicizmushoz és ellenszenv a reformáció iránt jelentkezik ezen kor horvát irodalmában is és fűződik a szigeti hőshöz is, pedig róla nem mutathatjuk ki, hogy lelkes katolikus és a hitújítást ellenző férfú lett volna, sőt fia a horvátországi reformáció egyik legbuzgóbb előmozdítója. Ezen horvát büszkeséggel és lelkes katolikus érzéssel azonban még nem jelentkezik az anyaországtól való elszakadásra irányuló törekvés vagy ellenszenv a magyarság iránt.

DR. SZEGEDY REZSŐ

¹ Smičiklas i. m. II. 110. l.

² »Povjest protestantizma u Hrvatskoj,« előszó.

